

<http://digithum.uoc.edu>

Dossier «Investigant els *media* a través de les pràctiques: una aproximació etnogràfica als estudis de comunicació»

Els nous mitjans i les protestes en les societats híbrides

Virginia Melián

Doctoranda
JMK
Universitat d'Estocolm
virginia@rymden.com

Data de presentació: març de 2009

Data d'acceptació: abril de 2009

Data de publicació: maig de 2009

CITACIÓ RECOMANADA

MELIÁN, Virginia (2009). «Els nous mitjans i les protestes en les societats híbrides». E. ARDÈVOL, A. ROIG (coords.) «Els *media* a través de les pràctiques: una aproximació etnogràfica als estudis de comunicació» [dossier en línia]. *Digithum*. Núm. 11. UOC. [Data de consulta: dd/mm/aa]. <adreça electrònica del document> ISSN 1575-2275

Resum

La relació entre els nous moviments socials, especialment els que estan ubicats al Sud Global, i els seus mitjans en línia sovint ha estat objecte d'estudi en termes d'apoderament, gràcies a un nou abast global i les subsegüents capacitats de xarxes esteses més enllà de la localitat. Però l'anàlisi de la relació entre internet i els moviments socials dins de societats caracteritzades per la bretxa digital, producte de condicions socials, econòmiques i polítiques desiguals, és menys freqüent. En aquest article analitzo les tensions entre les formes locals, nacionals i globals de participació civil en els mitjans en línia produïts per un nou moviment social que s'oposava a la instal·lació de dues grans fàbriques de paper a la frontera entre l'Argentina i l'Uruguai. L'anàlisi mostra que la relació entre aquest moviment i les seves pràctiques mediàtiques en línia se serveix de formes «glocals» de participació cívica amb impacte d'apoderament dins de la localitat.

Paraules clau

internet, nous mitjans, apoderament, *media*, activisme, global, local

Abstract

The relationship between new social movements, especially those located in the global South, and their online media has often been discussed in terms of empowerment via a newly achieved global reach and subsequent extended networking capabilities beyond the locality. Less frequent is the analysis of the relationship between internet and social movements within societies characterized by a digital divide, product of unequal social, economic and political conditions. In this paper I explore the tensions between local, national and global forms of civil engagement in the online media produced by a new social movement opposed to the installation of two mega paper mills on the border between Argentina and Uruguay. The analysis shows that the relationship between this movement and its online media practices draws on "glocal" forms of civic engagement with empowering impact within the locality.

Keywords

internet, new media, empowerment, activist media, global, local

<http://digithum.uoc.edu>

Els nous mitjans i les protestes en les societats híbrides

Diversos investigadors dels mitjans han estudiat de quina manera internet pot millorar potencialment els nous moviments socials amb la creació d'espais alternatius per a accions polítiques i les possibilitats de treball en xarxa d'una manera global (Atton, 2004; Bennet, 2003; Couldry *et al.*, 2003; Downing *et al.*, 2001). La recerca acadèmica en activisme ha mostrat que, potencialment, internet facilita els discursos d'oposició que miren de desafiar els discursos dominants, ja que poden posar en primer pla qüestions i identitats excloses (McCaughey *et al.*, 2003; Meikle, 2002; Webster, 2001).

Bennet ha anat més enllà i ha assenyalat que internet ha representat una eina per a augmentar el poder dels moviments activistes globals. Assenjala que la flexibilitat, la diversitat i l'escala d'aquestes xarxes inclusives i sense líder s'adapten a les capacitats multidireccionals d'internet. Downing *et al.* afegeixen que internet «permet una disseminació i un intercanvi més ràpids d'idees i interpretacions que en cap altre moment en la història dels moviments des de la base» (Downing, 2001, pàg. 203). Internet proporciona un «conjunt de processos que complementen i multipliquen les oportunitats de socialitat, comunitat, construcció de coneixement i acció política directa» (Atton, 2004, pàg. 133).

Sovint s'ha posat el moviment Zapatista com a exemple d'una de les primeres demostracions poderoses de comunicació electrònica autònoma. Castells en va dir el *primer moviment de guerrilla informacional* (Castells, 1997, pàg. 79). Segons Downing *et al.*, el cas ha demostrat el potencial de la «comunicació radical per internet» per al canvi social i l'aparició de «noves esferes d'acció comunicativa dels moviments populars» (Downing, 2001, pàg. 201). Més enllà del cas del moviment Zapatista, no s'ha escrit gaire sobre els moviments socials i internet a l'Amèrica Llatina en el món anglosaxó. No obstant això, Pitman, assenjala l'existència d'antecedents d'«internet des de la base» a la regió abans del cas Zapatista (Taylor *et al.*, 2007).

El ressorgiment de l'actuació de la societat civil i dels moviments socials a la regió en les dues últimes dècades (Feinberg *et al.*, 2006), juntament amb una certa expansió de l'ús d'internet, especialment al Con Sud, més ric, fa rellevant la qüestió poc estudiada de les pràctiques d'internet per part d'actors de la societat civil en el context de les democràcies postautoritàries, caracteritzades per factors socials, polítics i econòmics desiguals, com ara la desigualtat en la capacitat d'accés a internet.

En aquest article analitzo les tensions que hi ha entre la representació de formes locals, nacionals i globals de participació civil en el lloc web del moviment civil mediambientalista «Sí a la vida / No a la papeleria». El moviment sorgeix per a oposar-se

a la instal·lació de dues grans fàbriques de paper a la frontera uruguaiana del riu Uruguai. He analitzat els canvis en la pàgina web des de 2005 al febrer de 2008.

A partir de la definició d'Atton de *mitjans alternatius*, entenc la creació i el manteniment del lloc web analitzat com el resultat mediatitzat d'un procés flexible amb objectius de comunicació alimentats per membres del moviment. Proporciona una visió d'oposició, una forma de representació de «cultura opositora popular» i, en aquest sentit, és una forma de «mitjans de comunicació alternatius». La producció de continguts de mitjans de comunicació d'aquest moviment representa una mediatització d'una visió d'oposició. Tot i que no hi ha estudis sobre com els mitjans de masses a l'Argentina o a l'Uruguai han tractat la qüestió, els estudis de mitjans previs a la regió indiquen que tendeixen a donar suport a discursos dominants i donen menys espai a les veus opositores o minoritàries (Lawson *et al.*, 2005) com les que es representen en el lloc web.

Calen estudis empírics sobre la relació entre el contingut mediatitzat i les dimensions locals, nacionals i globals implicades. Això és rellevant especialment si tenim en compte que «la importància de l'ús d'internet no procedeix d'un desideratium de valor solipsista i tecnocràtic [...], sinó de "pràctiques de consum i producció contextualitzades localment"» (Tacci, 2000, pàg. 293 a Atton, 2004, pàg. 150).

Barreja de models d'ús d'internet

A l'hora d'explicar la manca d'estudis acadèmics sobre la relació entre internet i els nous moviments socials a la regió, el primer que ve al cap és la «bretxa digital» provocada per les desigualtats socioeconòmiques generals. Malgrat un creixement de l'ús del 342,5% entre 2000 i 2005, internet no arriba a la majoria de les persones.¹ Tot i això, més de 79 milions de persones van tenir accés a internet a l'Amèrica del Sud, l'Amèrica Central i el Carib el 2005.² El Con Sud té els índexs de penetració d'internet més alts el 2005; el de l'Argentina per sobre del 26% (deu milions de persones), i el de l'Uruguai, del 21% (680.000 persones, gairebé un terç de la població).³

A més, les organitzacions locals han utilitzat internet des dels primers estadis i han contribuït a fer un retrat amb matisos de les pràctiques d'internet (Taylor *et al.*, 2007). Els *telecentros* gratuïts i els cibercafès, opció barata i molt estesa al Con Sud, també n'han facilitat l'ús. Finalment, el llançament recent del programa Ceibal

1. Internet World Stats. Estadístiques d'ús d'internet i població mundial; actualitzades el 31 de març de 2006 (<<http://www.internetworldstats.com>>) [Data de consulta: novembre de 2007].

2. Ídem.

3. Internet World Stats. Estadístiques d'ús d'internet i població a l'Amèrica del Sud. Xile tenia l'índex de penetració d'internet més alt, del 35,7% o 5,6 milions de persones el 2005 (<<http://www.internetworldstats.com>>) [Data de consulta: novembre de 2007].

<http://digithum.uoc.edu>

Els nous mitjans i les protestes en les societats híbrides

a l'Uruguai, que proporciona un ordinador portàtil amb accés a internet a cada nen de les escoles públiques, porta la qüestió de l'ús a una nova dimensió.

La protesta social en línia

La construcció de dues grans fàbriques de paper a la costa est del riu Uruguai, la frontera geogràfica i política entre l'Argentina i l'Uruguai, va adquirir visibilitat en la consciència del públic general gràcies als mitjans de comunicació de masses a tots dos països quan 30.000 persones van bloquejar, el 30 d'abril de 2005, el pont internacional General San Martín. Des de llavors, ha anat creixent un conflicte definit per les visions oposades sobre aspectes mediambientals, socials i econòmics dels diferents actors socials i polítics dins i fora de les fronteres nacionals. Després de fracassar en l'intent d'arribar a una solució diplomàtica, aquests països han implicat el Tribunal Internacional de La Haia, el Mercosur i el rei d'Espanya, Joan Carles de Borbó, per a resoldre les seves diferències. El conflicte s'emmarca dins d'una discussió més àmplia sobre els impactes econòmics, mediambientals i laborals del model de producció forestal aplicat a l'Amèrica del Sud en les últimes dècades (Merlinsky, 2008, pàg. 2).

Tot i que la tàctica de bloquejar un carrer, *corte de ruta* o *piquete*, ha estat un instrument de protesta típic dels nous moviments socials argentins en l'última dècada, associada a índexs baixos de confiança en el sistema polític establert (Merlinsky, 2008, pàg. 4), aquest va ser el primer cop que els argentins i els uruguaians van bloquejar un pont internacional. També va marcar el naixement d'un moviment social particular contra la instal·lació de dues fàbriques de pasta de paper que volien fer les companyies Botnia, amb base a Finlàndia, i Ence, amb base a l'Estat espanyol. El moviment s'inscriu generalment en els grups de protesta que han aparegut des dels anys noranta sense afiliació formal, sinó temporal, que es creen per a un objectiu específic. Agrupats en el calaix de sastre de *nou moviment social*, tendeixen a tenir un tipus d'organització flexible o en xarxa i a no tenir líders o jerarquies (Atton, 2004; Bennet, 2003).

El moviment té una estructura horitzontal, ja que les decisions importants, com ara els bloquejos, s'han pres en assemblees amb vot directe. Però també hi ha un grup de gent més petit que duu a terme tasques diferents i són més visibles en els mitjans majoritaris. El moviment no està vinculat formalment a cap partit polític ni a cap altre grup establert. Va néixer formalment just després d'aquest primer bloqueig. Amb arrels a la regió fronterera argentina de Gualeguaychú, l'Assemblea Ciutadana Ambiental de Gualeguaychú n'ha estat la força motora, amb el suport de

l'ONG Grupo Guayubirá, part de la Xarxa Nacional Mediambiental Uruguaiana (Red Nacional Ambiental) i dues assemblees similars a les ciutats frontereres argentines de Colón i Concordia. L'ONG internacional Greenpeace també ha donat suport al moviment (Merlinsky, 2008, pàg. 3).

Com en altres protestes semblants a la regió, es van fer servir tàctiques de «micromobilització» tradicionals, consistents en la comunicació cara a cara, distribució de fulls de mà i reunions per a conscienciar la població (Merlinsky, 2008, pàg. 3). No obstant això, la publicació d'un lloc web al principi i la seva actualització activa durant els anys següents demostra que internet s'ha incorporat a la caixa d'eines del moviment des dels seus primers estadis. No és la primera vegada que això passa, ja que durant la crisi institucional de 2001 es van estendre canals d'informació alternatius en forma de correu electrònic amb missatges de protesta, i posteriorment fòrums i llocs web (Durán Pietro *et al.*, 2007). Però aquest és el primer lloc web de moviment social analitzat en aquesta regió. El lloc web es va crear el 6 d'abril de 2005, unes setmanes abans del primer bloqueig i encara està en línia en el moment d'escriure aquest article. Com a mitjà oficial del moviment, s'ha anat actualitzant regularment, tot i que ho va fer amb més freqüència durant els anys 2006 i 2007, quan la campanya era més intensa. Després de l'obertura d'una de les fàbriques el desembre de 2007, s'ha anat actualitzant amb menys freqüència.⁴ El lloc web ha implicat un nombre important de persones. El nombre de visitants ha oscil·lat entre 337.991 l'abril de 2006 i 539.430 el novembre de 2007, segons el comptador del lloc web. El lloc web d'informació de trànsit a internet Alexa va comptar 156.000 visitants el setembre de 2008, quan el conflicte anava perdent força; d'aquests, el 43,3% s'hi connectava des de l'Argentina, el 6,7% ho feia des de l'Uruguai i el 50% ho feia des d'altres països.⁵

El lloc web ha passat per tres formats principals diferents pel que fa a l'estructura, les funcions i l'aparença, probablement com a conseqüència dels diferents graus de participació en les activitats i de l'evolució del conflicte. Això és una indicació del caràcter canviant de les pràctiques mediàtiques dels membres del moviment en termes d'implicació.

Participació cívica "glocal"

L'anàlisi del lloc web mostra pràctiques de participació o activisme en línia que tenen l'ajut de l'abast global potencial associat a internet o fins i tot en depenen. Per exemple, la pàgina web va proporcionar una llista d'adreces de correu electrònic dels presidents de Botnia i Ence i de treballadors del Banc Mundial responsables de garantir préstecs a aquestes companyies per

4. Vegeu: <http://web.archive.org/web/*/http://www.noalapelera.com> [Data de consulta: 16 de setembre de 2008].

5. Vegeu: <http://www.alexa.com/data/details/traffic_details/noalapelera.com.ar> [Data de consulta: 15 de setembre de 2008].

<http://digithum.uoc.edu>

Els nous mitjans i les protestes en les societats híbrides

a construir fàbriques de pasta de paper, que van servir per a «bombardejar amb missatges» aquestes persones en senyal de protesta. A més, es van fer servir les postals digitals disponibles en el lloc web per a enviar informació sobre la qüestió a altres persones, cosa que representava una manera clara de promoure una manera digital de conscienciar les persones interessades a difondre la informació més enllà de les limitacions territorials. També, la pàgina anomenada *Comunica les campanyes*, afegida després, proporcionava un model de text a punt per a ser enviat amb l'objectiu de conscienciar la població.

La inclusió d'un fòrum de debat en la primera versió del lloc web exemplifica de quina manera les dimensions global i local s'han entrelaçat de maneres específiques. Durant els primers mesos, el lloc web tenia un fòrum de debat en què les persones podien publicar les seves opinions i mantenir debats sobre la construcció de la fàbrica de pasta de paper. El podria haver utilitzat qualsevol persona interessada en el tema i que sabés llegir i escriure en espanyol. D'altra banda, és interessant assenyalar que el fòrum no el desenvolupava el mateix moviment, sinó una emissora de ràdio local. De fet, el lloc web feia servir el fòrum desenvolupat per l'emissora de ràdio local per mitjà d'un enllaç. Els últims comentaris es mostraven en el portal principal i les persones que volien fer un comentari feien clic en un enllaç al fòrum publicat pel lloc web de la ràdio.

Una altra manera en què el moviment representa les seves relacions transnacionals és mitjançant la publicació de missatges de suport d'organitzacions d'altres països amb preocupacions semblants. Per exemple, en la primera versió del lloc web, la publicació d'un missatge de suport de l'Associació per la Defensa de la Ria, una ONG preocupada per les conseqüències mediambientals d'una fàbrica de paper al nord de l'Estat espanyol, exemplifica de quina manera el moviment fa explícites les seves relacions amb organitzacions amb preocupacions similars en altres regions del món mitjançant el seu lloc web. Un altre exemple d'aquest tipus de pràctica legitimadora per reconeixement d'altres organitzacions similars és la pàgina *Observatory*, en la qual es publica informació d'organitzacions d'aquest tipus a l'Estat espanyol i a Xile. A més, les connexions amb aquestes organitzacions, que, de fet són una manera de representar la proximitat en la distància, també tenen un efecte legitimador per a les persones que llegeixen sobre aquestes connexions.

Un altre exemple de com el lloc web serveix de plataforma per a reproduir i documentar les formes de participació civil del moviment és l'ús d'imatges a les quals es pot fer clic, i que són dissenyades com a pòsters digitals que es publiquen al lloc web, en comptes d'enganxar-los a les parets d'edificis. Aquestes il·lustracions provocadores apel·len a la sensació de risc per a la vida dins de la localitat, com ara, per exemple, la imatge d'una dona embarassada que duu un nadó amb una màscara de gas o la d'una amb una cara dividida en dues parts, una de somrient amb un nen ros enmig d'una vall verda en un costat i una altra

amb una crani immers en un fum negre i xemeneies a l'altre costat. Aquestes imatges són invitacions a l'acció provocadores i tenen l'objectiu d'estimular el debat associat a les sensacions de risc per a la vida en la localitat. Tanmateix, es podrien veure des de la seva polaritat global, ja que provoquen debat, acció o totes dues coses dins d'una potencial plataforma global (vegeu les imatges de sota).

Imatges 1 i 2. Mostra de pòsters digitals de la campanya

Finalment, la qüestió de l'abast global potencial dels missatges publicats pel lloc web, almenys en termes del que és imaginable publicar, s'exemplifica amb un comunicat de premsa publicat el 2006 adreçat als presidents de l'Uruguai, l'Argentina, Finlàndia i l'Estat espanyol. Més enllà del contingut real del text, la idea que les autoritats nacionals llegeixin aquest tipus de missatge de sobte esdevé més possible que no pas si es publica en una revista amb format de paper distribuïda a mà dins de la localitat.

Participació civil fora de línia amb el suport del lloc web

De les pràctiques dutes a terme per mitjà del lloc web que impliquen participació civil de la localitat, es podria esmentar en primer lloc la pujada d'imatges, com ara fotografies, il·lustracions i vídeos fets per persones no professionals que viuen a la zona. Al lloc web hi ha publicades centenars d'imatges que han vist milers de persones i algunes fins i tot n'han comentat alguna. La documentació de les diferents manifestacions d'activistes amb càmeres no professionals és una forma de participació i també d'apoderament, almenys pel que fa a la representació d'una visió mediatitzada alternativa dels activistes, diferent de la que es produeix en les institucions majoritàries dels mitjans de comunicació. En connexió amb això, hi ha el fet que el lloc web s'ha fet servir diverses vegades per a respondre acusacions fetes en els mitjans majoritaris.

La invitació digital a bloquejar el pont el 30 de desembre de 2005 i afegir-se a una *peña* massiva, una coneguda festa popular

<http://dighum.uoc.edu>

Els nous mitjans i les protestes en les societats híbrides

local amb menjar i música, representa un dels molts exemples d'aquest vincle entre la manera com el contingut digital no solament mira de promoure la participació en línia, sinó també una participació física dins de la localitat. Fins i tot la informació referent als mitjans de transport, preparats pels seguidors amb el lloguer d'autobusos i camions per a arribar al lloc físic de la protesta, remarca la importància del lloc web per a les protestes fora de línia, i el transforma en una mena de tanca publicitària, però més fàcil d'actualitzar i de distribuir entre una multitud.

Comentaris finals

Els mitjans en línia del moviment han utilitzat estratègies de participació cívica en línia que encaixen dins de discussions acadèmiques prèvies. L'ús d'internet amplia les possibilitats de participació civil més enllà de l'àmbit local. Tanmateix, les pràctiques mediàtiques del moviment també mostren la seva importància com a mitjà d'apoderament dins de la localitat, per mitjà de protestes cíviques tant en línia com fora de línia generades localment i adreçades a la localitat. Sobre la base d'aquest cas, les teories d'apoderament a causa de l'abast global i les capacitats de treball en xarxa multiplicats no són suficients per a explicar la relació entre internet i els moviments socials en el context d'aquestes societats en particular.

Referències bibliogràfiques

- ATTON, C. (2004). *An alternative internet*. Edimburg: Edinburgh University Press.
- BENNET, L. (2003). "New Media Power. The Internet and Global Activism". A: N. COULDRY, J. CURRAN (eds.). *Contesting Media Power*. Lanham (Maryland): Rowan and Littlefield.
- CASTELLS, M. (1997). *The information age: economy, society and culture. The power of identity*. Malden (Massachusetts): Blackwell. Vol. 2.
- COULDRY, N.; CURRAN, J. (editors) (2003). *Contesting media power: alternative media in a networked world*. Lanham (Maryland): Rowman & Littlefield.
- DAHLBERG, L. (2007). «Rethinking the fragmentation of the cyberpublic: From consensus to contestation». *New Media & Society*. Vol. 9, núm. 5, pàg. 827-847.
- DOWNING, J.; VILLAREAL FORD, T; GIL, G. (2001). *Radical media: rebellious communication and social movements*. Thousand Oaks (Califòrnia): Sage.
- DURÁN PIETRO, J.; RICO, E. J. (2007). «Producciones digitales anónimas. De nuevas formas de visibilidad hacia la construcción de un enunciador colectivo anónimo». A: M. LEDESMA, P. SIGANEVICH (editors). *Piquete de ojo. Visualidades de la crisis: Argentina 2001-2003*. Buenos Aires: Nobuko. Pàg. 83-102.
- FEINBERG, R. E.; WAISMAN, C. H.; ZAMOSC, L. (editors) (2006). *Civil society and democracy in Latin America*. Nova York: Palgrave Macmillan.
- GARCÍA CANCLINI, N. (2001). *Culturas híbridas: estrategias para entrar y salir de la modernidad*. Nueva ed. Grijalbo.
- LAWSON, C.; HUGHES, S. (2005). «Latin America's Postauthoritarian Media». A: R. A. MAY, K. ANDREW (editors). *Un-civil societies: human rights and democratic transitions in Eastern Europe and Latin America*. Lanham (Maryland.): Lexington Books.
- McCAUGHEY, M.; AYERS, M. (editors) (2003). *Cyberactivism: online activism in theory and practice*. Nova York: Routledge.
- MEIKLE, G. (2002). *Future active: media activism and the Internet*. Londres Routledge.
- MERLINSKY, M. G. (2008, gener). «Nuevos repertorios de acción colectiva y conflicto ambiental: una cronología del conflicto por la instalación de las plantas de celulosa en el Río Uruguay» [article en línia]. A: «Cuestiones del tiempo presente». *Nuevo Mundo Mundos Nuevos*. [Data de consulta: 16 de setembre de 2008]. <<http://nuevomundo.revues.org/index16412.html>>
- TAYLOR, C.; PITMAN, T. (editors) (2007). *Latin American cyberculture and cyberliterature*. Liverpool: Liverpool University Press.
- WEBSTER, F. (2001). *Culture and politics in the information age: a new politics?* Nova York: Routledge.
- ZOOMERS A. (editor) (2006). *International migration and national development in sub-Saharan Africa. Viewpoints and policy initiatives in the countries of origin*. Document de treball. Migration and Development Research Group. Radboud University, Nijmegen, Holanda (Migration and Development series; informe núm. 15).

<http://digithum.uoc.edu>

Els nous mitjans i les protestes en les societats híbrides

Virginia Melián

Doctoranda

JMK

Universitat d'Estocolm

virginia@rymden.com

Stockholm University,
SE-106 91 Stockholm, Sweden

Nascuda a l'Uruguai, es va graduar en Comunicacions a la Universitat de la República. Va treballar de periodista durant uns quants anys a Montevideo i de consultora de mitjans a Estocolm. Va obtenir un grau de màster de Comunicacions i *media* a la Universitat d'Estocolm i actualment hi fa el doctorat.

Aquesta obra està subjecta a la llicència de **Reconeixement-No comercial-Sense obres derivades 3.0 Espanya** de Creative Commons. Podeu copiar-la, distribuir-la i comunicar-la públicament sempre que n'especifiqueu l'autor i la revista que la publica (*Digithum*); no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.